

Wsparcie rodziny poprzez właściwe przygotowanie szkoły podstawowej ogólnodostępnej na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością wzrokową

Streszczenie: Niniejszy artykuł wprowadza w problematykę edukacji dzieci z niepełnosprawnością wzrokową w świetle prawa oświatowego; odwołując się do takich form kształcenia jak edukacja segregacyjna i integracyjna dzieci z niepełnosprawnością wzrokową, specyfiki kształcenia uczniów z niepełnosprawnością wzrokową oraz roli wsparcia rodziny poprzez właściwe przygotowanie szkoły podstawowej ogólnodostępnej na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością wzrokową w badaniach własnych.

1. Edukacja dzieci z niepełnosprawnością wzrokową w świetle prawa oświatowego

Kształcenie dzieci z różnymi niepełnosprawnościami, w tym z niepełnosprawnością wzrokową, stanowi integralną część systemu oświaty. Z ustawy z dnia 7 września 1991r. O systemie oświaty wynika, że nauka jest obowiązkowa do ukończenia 18 roku życia. Dziecko 5-letnie jest zobowiązane do odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego. W przypadku gdy posiada ono orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego obowiązek szkolny może być odroczony do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 8 lat. W przypadku szkoły podstawowej górna granica wieku kształcenia obejmuje osiągnięcie przez ucznia wieku 18 lat (Dz.U. z 2009r. Nr 56, poz.458).

Ustawa o systemie oświaty udostępnia dzieciom z niepełnosprawnością edukację we wszystkich typach szkół, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami, a decyzję odnośnie tego, czy dziecko będzie uczęszczało do szkoły ogólnodostępnej, integracyjnej czy też specjalnej pozostawia się rodzicom. Rodzice dziecka z niepełnosprawnością wzrokową mają do wyboru następujące typy szkół: szkołę ogólnodostępną, szkołę ogólnodostępną z oddziałami integracyjnymi, szkołę integracyjną, oddział specjalny

w szkole ogólnodostępnej oraz szkołę specjalną.

Szkoła jest zobowiązana zapewnić uczniom niepełnosprawnym kompleksowe kształcenie, wychowanie i opiekę odpowiednio do wieku i osiągniętego rozwoju oraz dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych ucznia, a także możliwość korzystania z opieki psychologicznej, pedagogicznej i specjalnych form opieki dydaktycznej (Dz. U. z 2004r. Nr256, poz.2572, Art..1).

Szkoła ma obowiązek zapewnić uczniom niezbędne warunki wychowania i nauczania. Powinna być wyposażona w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania, programów wychowawczych oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów (Tamże, Art..5, ust.7, punkt 4).

Z wymienionej ustawy wynika również, że szkoła jest zobowiązana dla ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, opracować indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny zapewniający realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu, w tym dostosowanie wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia, u którego stwierdzono specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom (Dz. U. z 2010r Nr228, poz.1490; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007r.)

Niestety zdarzają się przypadki, w których dostosowanie wymagań jest realizowane jako obniżenie wymagań i nie realizowanie części treści podstawy programowej kształcenia ogólnego w zamian przez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy z uczniem.

Uczniowie z niepełnosprawnością uczestniczą we wszystkich zajęciach edukacyjnych z klasą, a ponadto mają zorganizowane zajęcia rewalidacyjne stanowiące dla nich dodatkową pomoc w oparciu o orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia specjalnego. Zajęcia te w zakresie korekcji wad postawy, wad wymowy, orientacji przestrzennej i poruszania się, nauki alternatywnych metod komunikacji oraz inne wynikające z programów nauczania są realizowane przez odpowiednich specjalistów (Dz. U. z 2002r. Nr 15, poz.142). Organizowane są:

- *zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze*, których celem jest uzupełnienie znaczących luk w wiadomościach i umiejętnościach uczniów; w szczególności tych partii materiału, których znajomość jest niezbędna w efektywnym uczeniu się na dalszych etapach.

- *zajęcia korekcyjno-kompensacyjne*, przeznaczone dla uczniów z nieprawidłowościami rozwojowymi utrudniającymi im opanowanie określonych umiejętności. Celem tych zajęć nie jest tym razem pomoc w opanowaniu wiedzy szkolnej, lecz usprawnianie funkcji mających wpływ na efektywność uczenia się w szkole.
- *zajęcia reedukacyjne*, których celem jest także usprawnianie zaburzonych funkcji, lecz tylko tych, które są istotne w opanowaniu trzech kluczowych kompetencji tj. pisania, czytania i liczenia.
- *zajęcia logopedyczne* organizowane dla uczniów, którzy mają opóźnienia lub zaburzenia mowy. Celem tych zajęć jest podniesienie sprawności komunikacyjnej tych uczniów przez przyspieszenie rozwoju mowy lub usunięcie jej zaburzeń.
- *gimnastyka korekcyjna* polegająca na usuwaniu istniejących nieprawidłowości w rozwoju fizycznym dziecka, jak również na zapobieganiu takim nieprawidłowościom, zwłaszcza w zakresie wad postawy ciała.
- *zajęcia socjoterapeutyczne* będące grupową formą pomocy psychologicznej, których celem jest usuwanie szeroko pojętych zaburzeń w zachowaniu mających wpływ na przystosowanie społeczne, w tym sprostanie wymaganiom szkolnym np.. nieśmiałość, zachowania agresywne, które utrudniają dziecku funkcjonowanie w grupie (Szumski, 2006).

2. Edukacja integracyjna dzieci z niepełnosprawnością wzrokową

Możliwości kształcenia dzieci z niepełnosprawnością nie ograniczają się do szkolnictwa specjalnego oraz nauczania indywidualnego. Dziecko z niepełnosprawnością ma prawo uczyć się na terenie ogólnodostępnej szkoły masowej. Rozwiązaniem jest nauczanie integracyjne, w którym na różnych zasadach organizacyjnych dzieci z niepełnosprawnością uczą się wspólnie ze swymi sprawnymi rówieśnikami.

Celem edukacji w systemie integracyjnym jest “wspomaganie rozwoju obu grup wychowanków oraz budowanie między nimi relacji charakteryzujących się wzajemną akceptacją i gotowością do współdziałania” (Bąbka, 2003, s.251). Oznacza to organizowanie środowiska sprzyjającego uczeniu się oraz wspomaganie stosunków interpersonalnych pomiędzy wychowankami. Ważnym jest, aby te wyróżniające się dwa główne wymiary edukacji integracyjnej: indywidualny i społeczny nie były

zbagatelizowane ani też zdominowane jeden przez drugiego.

“Takie podejście do edukacji dzieci wymaga zmiany warunków wychowania i nauczania, metodyki prowadzenia zajęć, jak i obcowania ze sobą wychowanków, nauczycieli i rodziców” (Bąbka, 2003, s.251). Celowe działania ze strony szkoły mogą ułatwiać funkcjonowanie dzieci z niepełnosprawnością pomiędzy pełnosprawnymi rówieśnikami oraz pomagać w nauce dostosowywania sposobu działania do wymogów otoczenia. W tym celu koniecznym jest zapewnienie dzieciom odpowiednich warunków fizycznych i klimatu sprzyjającego obcowaniu ze sobą, likwidowanie barier architektonicznych, organizowanie zajęć rewalidacyjnych, zatrudnianie dwóch nauczycieli. Wszystko po to, by móc zmniejszyć rozbieżności u dzieci pomiędzy ich możliwościami a wymogami otoczenia (Bąbka, 2003).

W realizacji idei wspólnego kształcenia dzieci niepełnosprawnych oraz pełnosprawnych trudno przecenić rolę nauczycieli. To od ich poglądów oraz postaw wobec dzieci, a także wobec samej idei zależy w dużej mierze powodzenie kształcenia integracyjnego. Ze względu na brak ograniczenia w doborze uczniów (włączanie do klasy od 3 do 5 uczniów o zróżnicowanych niepełnosprawnościach), praca metodyczna pedagoga specjalnego współorganizującego proces edukacji znacznie się komplikuje. Jest on zazwyczaj przygotowany do pracy w zakresie kształcenia jednej subdyscypliny pedagogiki specjalnej, tymczasem przychodzi mu objąć opieką uczniów ze zróżnicowanymi niepełnosprawnościami i potrzebami rozwojowymi.

Inną formą kształcenia integracyjnego jest włączanie pojedynczych uczniów niepełnosprawnych do **szkół ogólnodostępnych**. Obecnie właśnie taka forma stanowi najbardziej preferowaną formę kształcenia. Ustawa o systemie oświaty nakłada na szkoły ogólnodostępne kształcące uczniów z niepełnosprawnością obowiązek realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, przy jednoczesnym stworzeniu warunków do nauki, zapewnieniu sprzętu specjalistycznego i środków dydaktycznych, a ponadto obowiązek prowadzenia zajęć specjalistycznych (korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym), zajęć rewalidacyjnych, zajęć resocjalizacyjnych oraz zajęć odpowiednich ze względu na indywidualne możliwości psychofizyczne. Ustawa nie obliguje jednak do zapewnienia nauczyciela wspomagającego. Nie wymaga też konieczności zatrudnienia w szkole dodatkowego specjalisty z zakresu pedagogiki specjalnej, w tym tyflopedagogiki. Nie wymusza również zmniejszenia

liczebności zespołu klasowego. Wymaga jednak dodatkowej pracy od nauczyciela, polegającej na obowiązku opracowania dla każdego ucznia posiadającego *orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego* indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego dostosowanego do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych ucznia oraz do stosowania zindywidualizowanych form i metod pracy z uczniem. Obowiązek ten wynika z *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010r. W sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. 2010r. Nr228, poz.1490)*.

3. Uczeń z niepełnosprawnością wzroku w systemie integracyjnym i segregacyjnym

Badania nauczycieli uczących młodzież z uszkodzeniem wzroku w szkołach ogólnodostępnych, prowadzone przez Z.Palak (2000) pozwoliły wymienić wiele zalet (wychowanie w naturalnym środowisku, możliwość utrzymywania stałych więzi z domem) oraz wad systemu kształcenia integracyjnego. Najczęściej wymieniane przez ankietowanych mankamenty integracji związane były głównie z problemami dydaktycznymi; brakiem specjalnych pomocy dydaktycznych (niedostateczne wyposażenie szkół), z brakiem możliwości indywidualnego podejścia do ucznia, a także słabe przygotowanie kadry, zbyt duża liczebność klas oraz nieprzystosowanie systemu dydaktycznego do potrzeb dziecka z uszkodzonym wzrokiem (Palak, 2000).

Pełne uczestnictwo dziecka z niepełnosprawnością wzroku w życiu społecznym klasy i szkoły jest wykluczone w sytuacji funkcjonowania negatywnych postaw i stereotypów myślowych. Dlatego - jak zauważa A.Maciarz (1992) - na przyjęcie dziecka niewidomego powinna przygotować się cała szkoła. O tym fakcie powinni wiedzieć wszyscy pracownicy szkoły, jak również uczniowie i rodzice klasy, do której dziecko zostanie przyjęte. Obok zapewnienia atmosfery akceptacji sprzyjającej dobremu samopoczuciu dziecka z niepełnosprawnością, ważne jest przygotowanie pomieszczenia klasy, w którym będzie się ono uczyło oraz swobodnie i bezpiecznie poruszało.

4. Specyfika kształcenia uczniów z niepełnosprawnością wzrokową

Specyfika kształcenia uczniów z niepełnosprawnością wzroku narzucana jest głównie ze względu na niejednorodność grupy uczniów z niepełnosprawnością wzrokową pod względem stanu narządu wzroku i stopnia widzenia (ostrości widzenia, pola widzenia, sprawności motorycznych gałek ocznych, zdolności łączenia obrazów z obu oczu), predyspozycji psychofizycznych (stanu zdrowia, samopoczucia, inteligencji, motywacji, dodatkowych niesprawności) i czynników zewnętrznych (wielkości, kształtu, ilości i koloru, kontrastu, czasu ekspozycji), a także intensywności i usytuowania oświetlenia (Zawadzka-Bartnik, 2010). Występują znaczne trudności w określeniu możliwości wzrokowych tych uczniów, w dostosowaniu do nich warunków i technik nauczania.

Program szkolny dla uczniów z niepełnosprawnością wzroku powinien być realizowany w pełnym zakresie, na równi z uczniami prawidłowo widzącymi, jednak konieczne staje się dokonanie pewnych modyfikacji dotyczących programu nauczania, jak i procesu dydaktycznego, dostosowując go do możliwości i potrzeb niepełnosprawnych uczniów.

Dostosowanie programu nauczania polega na zmianie treści niektórych przedmiotów z uwagi na problemy wynikające z niepełnosprawności wzroku uczniów, a także na poszerzeniu o dodatkowe zajęcia, które nie występują w programie szkoły ogólnodostępnej: dla niewidomych, np.. nauka systemu brajla, maszynopisanie, czy nauka orientacji przestrzennej i samodzielneho poruszania się, a dla uczniów słabo widzących usprawnianie wzroku. Ważna jest również problematyka obejmująca czynności dnia codziennego.

Edukacja omawianej grupy dzieci wymaga również stosowania specjalnych lub zmodyfikowanych metod dydaktycznych, które w większym stopniu opierają się na słuchu i dotyku, niż na wzroku, np. wykład wykorzystujący w mniejszym stopniu efekty wizualne, pogadanka, opowiadanie, dyskusja, demonstracja dotykowa, werbalny opis przedmiotów i zjawisk, dodatkowe słowne wyjaśnienia. Należy pamiętać, iż osoby z niepełnosprawnością wzroku charakteryzuje poznanie sekwencyjno-analityczne, "krok po kroku", "od części do całości", wymagające czasu i często narażone na błędy i przekłamania.

Ważną rolę w procesie nauczania spełniają stosowane pomoce dydaktyczne. Wzbogacając stosowane metody nauczania, przyczyniają się do wzrostu ich efektywności. Dla uczniów z niepełnosprawnością wzroku prawidłowe postrzeganie

szczegółów danego przedmiotu lub zjawiska uzależnione jest od optymalnych rozmiarów stosowanych środków dydaktycznych, np. modeli roślin, zwierząt. Nie bez znaczenia dla procesu postrzegania jest również odpowiedni dobór wizualny - różnicowanie kolorystyczne przy jednoczesnym zachowaniu znacznego kontrastu barwnego. Nie uwzględnienie specyficznych potrzeb tej grupy dzieci spowoduje, że uczniowie słabo widzący tylko w niewielkim stopniu będą korzystali z prezentowanych pomocy dydaktycznych, natomiast dla uczniów niewidomych będą zupełnie nieprzydatne (Majewski, 2001).

Kolejnym problemem występującym w nauczaniu dzieci z niepełnosprawnością wzrokową jest wolniejsze tempo pracy tych uczniów. Wynika ono z wolniejszego procesu postrzegania wzrokowego przez uczniów słabo widzących oraz stosowania dotykowych form poznania u uczniów niewidomych. Z powyższych względów, dzieci z niepełnosprawnością wzrokową będą wymagały wprowadzenia zajęć dydaktyczno-wyrównawczych.

Nauczyciel pracujący z dzieckiem z niepełnosprawnością powinien charakteryzować się nie tylko obszerną wiedzą merytoryczną i przygotowaniem metodycznym (np. znajomość notacji matematycznej, chemicznej, muzycznej brajlowskiej), ale również powinien posiadać umiejętności skutecznego radzenia sobie w sytuacji występowania nietypowych problemów u dzieci takich jak: niższe poczucie wartości, brak wiary we własne siły, zaburzenia i frustracje. T. Majewski podkreśla, że dla pedagogów pracujących z dziećmi z dysfunkcją wzroku niezbędna jest znajomość specyficznych prawidłowości w rozwoju tych dzieci oraz zagrożeń dla prawidłowego jego przebiegu. Znajomość metodyki nauczania, umiejętność adaptowania programów do indywidualnych potrzeb konkretnego dziecka, znajomość problemów uczniów przy umiejętności wykrywania potencjalnych dyspozycji tych dzieci, pozwoli nauczycielom "bazować w oddziaływaniach rewalidacyjnych nie na brakach, które są skutkiem upośledzeń, lecz na dyspozycjach rozwojowych, które im zostały" (Majewski, 2002, s. 31).

Dzieci niewidome i słabo widzące wymagają skompensowania braku lub ograniczenia wzrokowej automatycznej stymulacji. Wymagają więcej zrozumienia, ciepłości, pomocy i miłości niż dzieci widzące. Są zdolne do osiągnięcia normalnego rozwoju psychicznego i społecznego oraz przygotowania się do samodzielnego życia w tym samym czasie, co dzieci widzące, pod warunkiem, że stworzy mu się korzystne warunki opiekuńcze i edukacyjne. Dzieci z

niepełnosprawnością wzroku w związku z tym “od najmłodszych lat muszą być systematycznie i dokładnie uczone wszystkiego, co jest niezbędne w ich życiu, albowiem nie mają lub mają ograniczoną możliwość spontanicznej i mimowolnej obserwacji rzeczywistości i naśladowania zachowania innych osób, jak to ma miejsce u dzieci z pełnosprawnym wzrokiem” (Majewski, 2002, s. 56-59).

Istotnym uwarunkowaniem procesu kształcenia uczniów niewidomych i słabo widzących jest odpowiednie urządzenie i oświetlenie budynku szkolnego, wyposażenie w odpowiednie pomoce optyczne i środki dydaktyczne.

Pomoce dla słabo widzących ułatwiające widzenie

Do pomocy ułatwiających widzenie zalicza się czynniki zewnętrzne, pomoce nieoptyczne i pomoce optyczne. Czynniki zewnętrzne obejmują: oświetlenie pomieszczeń dostosowane do wykonywanej czynności, kontrast, wielkość obiektu, odległość z jakiej widzący patrzy na obiekt i czas obserwacji. Ważna jest możliwość regulowania natężenia światła (lampa ze ściemniaczem, przysłonięcie okna) gdyż część osób słabo widzących potrzebuje silniejszego niż zazwyczaj oświetlenia, a większości przeszkadza jaskrawe, rażące światło, odbijające się od błyszczących, lakierowanych powierzchni. Troszcząc się o odpowiednie dostosowanie otoczenia dla osoby słabo widzącej należy wziąć pod uwagę również możliwość powiększenia oglądanego obiektu, zwiększenia czasu obserwacji, zmniejszenia odległości (Maciarz, 1992, s.161).

W zależności od rodzaju i stopnia uszkodzenia wzroku, uczeń może korzystać z następujących pomocy optycznych: szkieł korekcyjnych, szkieł powiększających, pomocy opto-elektronicznych.

- *Szklą korekcyjną*, czyli okulary stosuje się do wyrównania krótkowzroczności, dalekowzroczności i astygmatyzmu.
- *Szklą powiększającą* dzielą się na lunety i lupy.

Za pomocą *lunety* można kilkakrotnie powiększyć przedmiot znajdujący się w znacznej odległości. Można wykorzystać ją do odczytywania tablic z numerami domów i nazwami ulic, spostrzegania świateł na skrzyżowaniach, przeszukiwania

pomieszczenia lub czytania z tablicy. Za pomocą lunetki można poprawić bardzo słabe widzenie do dali w sytuacji, gdy zwykłe okulary nie wystarczają. Mankamentem stosowania lunetki jest to, że pole widzenia zmniejsza się odwrotnie proporcjonalnie do mocy układu optycznego. Istnieją również lunety charakteryzujące się specjalnymi nakładkami, umożliwiające widzenie z bliska, np. czytanie. Lunety takie zamontowane, np. w oprawie okularowej są szczególnie przydatne, ponieważ pozostawiają wolne ręce.

Z kolei *lupy* pozwalają na widzenie z bliska. Służą do czytania, oglądania małych przedmiotów itp. One również kilkakrotnie powiększają oglądany przedmiot. Mogą mieć postać lup trzymany w ręku, lup na podstawce lub przymocowanych do oprawek okularowych. Lupy mogą mieć własne źródło światła, co jest niezmiernie przydatne w warunkach niedostatecznego oświetlenia.

Lupy elektroniczne składają się z ruchomej kamery (najczęściej w postaci myszki), którą prowadzi się po tekście oraz z monitora umożliwiającego uzyskanie dużego powiększenia. Podstawową zaletą lup elektronicznych jest ich przenośny charakter, wadą – wysoka cena.

- *Pomoce opto-elektroniczne* to przede wszystkim tzw. powiększalniki telewizyjne.

Umożliwiają one eksponowanie tekstów, rysunków i innych materiałów graficznych w powiększonej formie z zapewnieniem odpowiedniego kontrastu barwnego. Mogą być używane do czytania, pisania, rysowania, kolorowania, oglądania wykresów, rysunków, zdjęć, map. Stosowane są także do stymulowania widzenia i ćwiczenia sprawności wzrokowych. Moc powiększania jest znacznie większa niż ta, którą można uzyskać przy zastosowaniu pomocy optycznych omówionych wcześniej. Tutaj obraz można powiększyć od 5 do 80 razy w stosunku do postrzeganego obiektu naturalnej wielkości (Majewski, 2002, s. 162).

Powiększalnik telewizyjny składa się z kamery, elektronicznego układu powiększającego, monitora TV i specjalnego ruchomego stolika, na którym umieszcza się oglądany materiał. Przez zamontowanie kamery zewnętrznej skierowanej na odległy obiekt (np. na tablicę w klasie), można przekazać obraz na monitor znajdujący się przed uczniem. Jest niezwykle przydatną, a czasem jedyną skuteczną pomocą dla osób bardzo słabo widzących. Dzięki dużemu polu widzenia i wygodnej pozycji, powoduje mniejsze zmęczenie przy długotrwałej pracy wzrokowej

(Adamowicz-Hummel, 2001).

Dzięki pomocom optycznym, powiększeniu obrazu czy powiększonemu drukowi, słabo widzący może widzieć wyraźniej, lecz nie oznacza to, że będzie lepiej posługiwać się wzrokiem. Natalie C, Barraga zwraca uwagę, iż pomoc optyczna może okazać się mało przydatna, jeśli słabo widzący nie wie do oglądania czego jej używać, kiedy jej używać, jak dany obiekt powinien wyglądać, a także jak rozpoznać to, co się widzi. Do tego potrzebna jest stymulacja wzroku, ćwiczenie różnych czynności wzrokowych oraz umiejętne posługiwanie się pomocami optycznymi. Należy przy tym pamiętać, że pomoce dla słabo widzących mogą jedynie ułatwić wykorzystywanie posiadanych resztek wzroku. Nie są w stanie natomiast zapewnić lub przywrócić normalnej ostrości wzroku (Barraga, 1997).

Pomoce nieoptyczne

W odróżnieniu od pomocy optycznych nie zawierają one typowych elementów optycznych, takich jak: soczewki czy pryzmaty, jednak znacząco ułatwiają widzenie. Należą do nich: pomoce związane z oświetleniem, pomoce łagodzące efekty światłowstrętu i oślnienia, pomoce związane z kontrastem, wielkością, odległością obserwacji oraz kątem patrzenia.

- *Pomoce związane z oświetleniem:*

lampy - przy ich wyborze należy wziąć pod uwagę kilka czynników. Jednym z ważniejszych jest rodzaj światła. Do ogólnego oświetlenia pomieszczeń nadaje się światło jarzeniowe (rozproszone), natomiast do doświetlania punktowego stosuje się światło żarowe pochodzące ze zwykłej żarówki.

Przy wyborze lampy istotna jest możliwość regulowania natężenia światła i kąta padania światła. Dlatego też lampa powinna być na tyle ruchoma, by pozwalała na ustawienie światła na żądanej wysokości i pod odpowiednim kątem. Poza tym należy zwracać uwagę na to, by lampa była stabilna, a obudowa osłaniała całą żarówkę zapobiegając w ten sposób oślepianiu rażącym światłem.

latarki – jako przenośne źródło światła są bardzo przydatne w sytuacjach wymagających dostrzeżenia czegoś, gdy wokół jest zbyt ciemno, np. sprawdzenie godziny na zegarku czy rozkładu jazdy autobusów.

- *Pomoce łagodzące efekty światłowstrętu i olśnienia:*

filtry światła – należą do nich okulary przeciwsłoneczne, które w zależności od potrzeby noszone są także w pomieszczeniu oraz barwne folie, które indywidualnie dobrane znakomicie poprawiają kontrast oglądanego materiału, a przede wszystkim druku.

osłony osobiste i ogólne – to czapki z daszkiem, kapelusze oraz zasłony, rolety, żaluzje szczególnie przydatne do zabezpieczenia przed nadmiernym nasłonecznieniem.

- *Pomoce związane z kontrastem, wielkością, odległością obserwacji oraz kątem patrzenia:*

papier z pogrubioną liniaturą, narzędzia do pisania – najbardziej odpowiednie to te, które pozwalają dziecku przeczytać to, co samo napisało. Dla jednego dziecka wystarczy cienkopis, drugie potrzebować będzie grubego flamastra.

„okienko” – to podłużny otwór wycięty w kawałku ciemnego kartonu, pozwalający na wyodrębnienie poszczególnych wyrazów, wierszy lub kolumn w tekście albo elementów na rysunku. Pomaga w uwydatnieniu kontrastu i zapobiega olśnieniu białą papieru.

podstawa do czytania – dzięki możliwości regulacji wysokości i kąta nachylenia, pozwala zachować wygodną postawę przy pracy.

stół lub biurko z uchylnym blatem – może służyć do czytania i pisania. Przy krawędzi powinien mieć półeczkę zapobiegającą spadaniu znajdujących się na nim przedmiotów.

druk powiększony – to taki, którego wielkość wynosi 16-18 punktów. Nie mniej jednak ważnym elementem jest również krój użytej czcionki, który powinien być bez elementów ozdobnych zwanych szeryfami (np. arial) oraz grubość czcionki pozwalająca zwiększyć czytelność tekstu. Istotną sprawą są także odpowiednie odstępy między znakami (spacje) oraz między wierszami (interlinia), które nie powinny dawać wrażenia stłoczenia.

Szczególnie ważne są duże marginesy wewnętrzne umożliwiające umieszczenie pomocy optycznych (np. lupy na podstawie) do czytania tekstu, jak również rodzaj papieru, który powinien być odpowiednio gruby, aby nie powodować przebijania druku oraz matowy, aby uniknąć rażących odbłasków (Adamowicz-

Hummel, 2001).

Zdaniem powyższej autorki, z uwagi na ograniczoną ilość materiałów dostępnych w powiększonym druku, w funkcjonowaniu wzrokowym powinno się zwiększyć nacisk na posługiwanie się pomocami optycznymi. Umożliwiają one swobodny dostęp do tych samych materiałów, z których korzystają widzący i w ten sposób uniezależniają ich od specjalnych wydawnictw.

Pomoce dla niewidomych

Dziecko całkowicie niewidome lub widzące szcążtkowo nie odbiera informacji przekazywanych drogą wizualną. Najbardziej wydajnymi zmysłami u takiego dziecka pozostają słuch i dotyk. Dlatego też konstruowane dla niego pomoce wykorzystują jeden z tych zmysłów lub obydwaj jednocześnie.

W komunikowaniu się dziecko niewidome wykorzystuje technikę opartą na dotyku, a mianowicie *pismo brajla*, nazwane tak od nazwiska jego twórcy – Ludwika Braille'a. Tworzą go wypukłe punkty ułożone w kształt prostokąta w dwóch pionowych kolumnach, po trzy punkty w każdej. Jest to tzw. znak podstawowy mieszczący się pod opuszką palca. Pismo to stworzyło niewidomym szansę zdobywania wiedzy z różnych dziedzin nauki, techniki i kultury, umożliwia kontakt z drukiem, pozwala na stosowanie zasad gramatyki, ortografii, interpunkcji. 63 znaki składające się na system, przybierają w zależności od kontekstu zastosowania różne znaczenie. Można wykorzystać je do utworzenia wszystkich alfabetów językowych, notacji matematycznej, notacji informatycznej, zapisu nutowego.

Najprostszymi przyrządami do pisania są: *tabliczka z rysikiem* oraz *maszyna brajlowska*. Pisanie na tabliczce polega na wtlaczaniu papieru za pomocą rysika zwanego też dłutkiem do odpowiednich wgłębień sześciopunktu. Pisze się od strony prawej do lewej, a napisany tekst odczytuje się po odwróceniu kartki od strony lewej do prawej.

Znacznie wydajniejszą formą uzyskiwania znaków brajlowskich jest pisanie na maszynie brajlowskiej. Brajlowska maszyna do pisania wyglądem przypomina zwykłą maszynę do pisania. Jednakże w przeciwieństwie do tej drugiej posiada zaledwie siedem klawiszy. Każdemu punktowi sześciopunktu przyporządkowany jest jeden klawisz, a klawisz siódmy przeznaczony jest do wykonywania odstępów. Aby napisać określoną literę, należy wcisnąć jednocześnie odpowiednie klawisze.

Napisany tekst można bezpośrednio odczytywać, gdyż wypukłe punkty ukazują się na górnej stronie papieru. W przeciwieństwie do czytania wzrokowego pismo brajla czyta się po jednym znaku, ponieważ tylko jeden mieści się pod palcem. Dlatego też szybkość czytania tekstu nigdy nie będzie tak duża, jak przy czytaniu wzrokiem (Zielazek, 2001).

Znaczną pomoc dla uczniów niewidomych stanowią urządzenia mówiące: syntezytory mowy, notatniki mówiące, grafika mówiąca, a także urządzenia elektroniczne wykorzystujące pismo brajla: monitory brajlowskie, notatniki brajlowskie, drukarki brajlowskie (Zielińska, 2005). Ekran brajlowski umożliwia czytanie za pomocą dotyku tego, co znajduje się na ekranie komputera lub tekst można usłyszeć za pomocą syntezytora mowy. Odpowiednie oprogramowanie umożliwia natomiast przygotowanie tekstu do wydruku w brajlu. Zastosowanie drukarek brajlowskich pozwala osobom niewidomym na szeroki dostęp do informacji pisanej (Jakubowski, 2001).

Ważne miejsce wśród pomocy dydaktycznych dla ucznia niewidomego zajmują mapy i globusy odpowiednio przystosowane do percepcji dotykowej. Pomoce te muszą spełniać podstawowe warunki wymagane od pomocy tyflokartograficznych, z których najważniejsze to czytelność i przejrzystość. Aby były czytelne dla dotyku, pomija się w nich mniej ważne informacje. Z kolei zastosowane znaki muszą być nie tylko dobrze wyczuwalne dotykiem, ale także wywoływać prawidłowe skojarzenia z symbolizowaną przez siebie treścią. Równie istotny jest także dobór właściwej, w miarę zróżnicowanej warstwy dotykowej. Dla wywołania odpowiednich wrażeń, często stosuje się urozmaicone faktury by wyróżnić takie obszary jak lasy, parki czy pustynie. Są czytelne dla dotyku, przez co ułatwiają oglądanie (Brzostek, 2001).

5. Wsparcie rodziny poprzez właściwe przygotowanie szkoły podstawowej ogólnodostępnej na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością wzrokową w badaniach własnych

Głównym założeniem pracy badawczej było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytanie: *Jakie jest przygotowanie szkół podstawowych ogólnodostępnych na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością wzrokową?*

Niniejszej pracy badawczej towarzyszyły następujące szczegółowe pytania

badawcze:

- *Jakie jest przygotowanie nauczycieli do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku?*
- *Jaką wiedzę i umiejętności posiadają nauczyciele pracujący z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku?*
- *Jakie metody dydaktyczne wspierające naukę dzieci z niepełnosprawnością wzroku stosują w szkołach nauczyciele?*
- *Jakie jest wyposażenie szkół w pomoce dydaktyczne dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością wzroku?*
- *Jakiego rodzaju specjalistycznym sprzętem, wspierającym pracę ucznia z niepełnosprawnością wzroku na lekcji, dysponują szkoły?*
- *Czy liczebność klas pozwala nauczycielom na stosowanie zasady indywidualnego podejścia do ucznia?*
- *Do jakiego typu specjalistycznej opieki mają dostęp uczniowie z niepełnosprawnością wzroku?*
- *Czy szkoły zapewniają dzieciom z niepełnosprawnością wzroku realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego?*
- *Jakiego rodzaju pomoce nieoptyczne ułatwiające widzenie zapewniają szkoły uczniom z niepełnosprawnością wzroku?*
- *Jakiego rodzaju bariery architektoniczne napotyka w szkołach uczniowie z niepełnosprawnością wzroku?*
- *Jakie kroki podejmuje szkoła w celu przygotowania się na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością oraz w celu eliminacji wszelkich przejawów nietolerancji wobec niego?*
- *Jakie bariery społeczne utrudniają uczniom z niepełnosprawnością wzroku uczestnictwo w życiu społecznym szkoły?*
- *Czy stopień niepełnosprawności wzroku ma wpływ na wybór szkoły masowej/klasz integracyjnej dla dziecka?*
- *Czy szkoły spełniają oczekiwania rodziców?*

Przeprowadzone badania w 12 krakowskich szkołach podstawowych przedstawiają ich przygotowanie na przyjęcie ucznia z niepełnosprawnością wzrokową oraz stopień wsparcia ucznia i jego rodziny. Do badań wybrano wyłącznie szkoły ogólnodostępne oraz szkoły ogólnodostępne z oddziałami integracyjnymi, w

których pobierały naukę dzieci z niepełnosprawnością wzroku. Badaniem ankietowym objęto 6 szkół ogólnodostępnych oraz 6 szkół ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi.

Poniżej przedstawiono charakterystykę badanej grupy nauczycieli (Tabela 1, Tabela 2). Dane opracowano na podstawie metryczek zamieszczonych w ankiecie, uwzględniających: wykształcenie, płeć, staż pracy, specjalizację.

Z uzyskanych w badaniu danych wynika, że w grupie dominowały kobiety (100%) z wykształceniem wyższym i podyplomowym. Były to najczęściej nauczycielki o długoletnim stażu (ponad 10 lat), które stanowiły 75% badanej grupy. Tuż za nimi były nauczycielki o stażu pracy 7-10 lat (25%). Badana grupa potwierdza ponadto spotykany obecnie stan rzeczywisty w szkołach, tzn. wyraźną przewagę kobiet w zawodzie nauczycielskim.

Tabela 1. Wykształcenie i płeć nauczycieli

Wykształcenie	Płeć		%
	Kobieta	Mężczyzna	
Wyższe	10	0	83,3 3
Podyplomowe	2	0	16,6 7
Ogółem	12	0	100

Tabela 2. Staż pracy badanych nauczycieli

Staż	Liczba nauczycieli	%
1 - 3 lat	0	0
4 – 6 lat	0	0
7 – 10 lat	3	25
Powyżej 10 lat	9	75

Jak wynika z danych zawartych w Tabeli 3, zatrudnieni nauczyciele prezentują bardzo zróżnicowane specjalności. Jednak tylko dwóch z nich posiada kwalifikacje z zakresu tyflopedagogiki.

Tabela 3. Specjalizacja badanych nauczycieli

Specjalizacja	Liczba nauczycieli
Pedagog specjalny	1
Psychologia, socjoterapia, terapia pedagogiczna	1
Pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, socjoterapia, diagnoza i terapia pedagogiczna	1
Psycholog	1
Pedagogika specjalna w zakresie surdopedagogiki	1
Pedagogika specjalna – terapeutyczna	1
Filologia rosyjska, nauczanie języka polskiego jako obcego, oligofrenopedagogika, terapia pedagogiczna tyflopädagogika, surdopedagogika	1
Pedagogika specjalna – oligofrenopedagogika	1
Pedagogika opiekuńczo-wychowawcza	1
Nauczanie początkowe, kurs kwalifikacyjny z zakresu oligofrenopedagogiki	1
Edukacja integracyjna z rewalidacją indywidualną, logopedia	1
Filologia polska, kurs kwalifikacyjny z tyflopädagogiki	1

Przedstawione poniżej dane stanowią analizę zgromadzonego materiału poprzez zastosowanie opracowanego na potrzeby badań kwestionariusza ankiety dla rodziców i dla nauczycieli. Uzyskano następujące odpowiedzi na postawione szczegółowe pytania badawcze:

- 1. Jakie jest przygotowanie nauczycieli do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku?*

Obecność w szkołach ogólnodostępnych uczniów z niepełnosprawnością powoduje zwiększenie wymagań w stosunku do wszystkich nauczycieli. Każdy z nich musi być jednocześnie odpowiednio przygotowanym do pracy z uczniem niepełnosprawnym. Jednak wyniki wskazują na brak specjalistycznego przygotowania wielu nauczycieli pracujących z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku. W gronie 12 biorących udział w badaniu nauczycieli, tylko dwóch posiada kwalifikacje z zakresu tyflopädagogiki. Poza tym w badanych szkołach jest tylko czterech pedagogów specjalnych, co stanowi 33,3%. Z racji swego wykształcenia są oni najlepiej przygotowani merytorycznie do podjęcia tego niełatwego zadania. Choć wiadomym jest, że system kształcenia pedagogów specjalnych preferuje specjalistyczne przygotowanie tylko w określonej dziedzinie, takiej jak: oligofrenopedagogika, surdopedagogika czy tyflopädagogika. Nauczyciele, pomimo że nie mają odpowiednich kwalifikacji, w ramach swoich obowiązków otaczają opieką niejednokrotnie kilkoro dzieci z różnymi niepełnosprawnościami.

Nauczyciele podnoszą poziom swoich kwalifikacji w tej dziedzinie poprzez uczestnictwo w szkoleniach i studiach podyplomowych. W ten sposób dwóch nauczycieli uzyskało wspomniane wyżej dodatkowe kwalifikacje w zakresie tyflopädagogiki. Inni podjęli kursy doszkalające w zakresie: „pracy z uczniem słabo widzącym”, „metodyki kształcenia uczniów niedowidzących”, „pracy z dziećmi z wadami wzroku” oraz „pracy z dzieckiem niepełnosprawnym”. Są to głównie szkolenia dotyczące specyfiki rozwoju i metod pracy z uczniem niepełnosprawnym wzrokowo, które powinny pomóc nauczycielom uzupełnić luki w wykształceniu i lepiej przygotować go do wykonywanych obowiązków.

Z racji tego, że do badanych szkół uczęszczają uczniowie z niewielkim uszkodzeniem wzroku, można zaryzykować stwierdzenie, że przygotowanie nauczycieli jest wystarczające do kształcenia tych uczniów. Jednakże w stosunku do uczniów ze znacznym uszkodzeniem wzroku nie jest wystarczające. Dlatego hipoteza głosząca, że szkoły zatrudniają wykwalifikowaną kadrę dostatecznie przygotowaną do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku nie znajduje potwierdzenia w całości i zostaje tylko częściowo zweryfikowana pozytywnie.

2. Jaką wiedzę i umiejętności posiadają nauczyciele pracujący z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku?

W uzyskaniu odpowiedzi na to pytanie pomogły opinie rodziców dzieci

z niepełnosprawnością wzroku. Ich poglądy w tym temacie pozwalają wyciągnąć wniosek, że niemal wszyscy nauczyciele wykazują zainteresowanie dzieckiem i jego problemami, lecz posiadane przez nich umiejętności spotykają się z niezbyt przychylną oceną ze strony rodziców. Tylko niewiele ponad połowę z nich jest zdania, że nauczyciele umieją rozwiązywać nietypowe problemy dydaktyczne i wychowawcze oraz potrafią dostosować wymagania do możliwości ucznia. Najmniej liczne grono rodziców stwierdza, że nauczyciele umieją adaptować programy do potrzeb konkretnego ucznia. O tym, że potrafią zainteresować uczniów nauczonymi treściami było przekonanych tylko od 28,6% do 40% rodziców. (Wyższy procent jest udziałem nauczycieli ze szkół z oddziałami integracyjnymi).

Biorąc pod uwagę oba typy szkół dominował pogląd, że nauczyciele szkół ogólnodostępnych nie są fachowo przygotowani do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością wzroku. Stosunkowo lepiej prezentują się pod tym względem nauczyciele pracujący w szkołach z oddziałami integracyjnymi, gdzie o ich fachowym przygotowaniu świadczyło nieco ponad połowę rodziców.

Zaprezentowane powyżej wyniki badań własnych rysują niezbyt optymistyczny obraz przygotowania nauczycieli szkół ogólnodostępnych do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością wzroku. W żaden sposób nie można porównywać ich wiedzy i umiejętności z wiedzą i umiejętnościami nauczycieli przygotowywanych do swojej pracy na studiach i odbywających codzienną praktykę w nauczaniu i wychowaniu dzieci z danym rodzajem niepełnosprawności. Chociaż w większości badanych szkół nauczyciele wykazują się zaangażowaniem w swoją pracę, to rzeczywiste ich umiejętności wskazują na konieczność poprawy tego stanu. Dlatego też hipoteza stwierdzająca, że *nauczyciele posiadają konieczną wiedzę i umiejętności potrzebne do pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością wzroku* zostaje również tylko częściowo zweryfikowana pozytywnie.

3. *Jakie metody dydaktyczne wspierające naukę dzieci z niepełnosprawnością wzroku stosują w szkołach nauczyciele?*

Każdy rodzaj niepełnosprawności dziecka obliuguje nauczyciela do wykorzystywania na lekcji innego rodzaju metod. Stosowane przez niego metody są najważniejszym narzędziem pracy pedagoga. Poprawnie dobrane do treści i możliwości uczniów, przyczyniają się do rozwoju intelektualnego, społecznego i moralnego uczniów. Biorący udział w badaniach nauczyciele, prawie w 100%

zadeklarowali, że w pracy z uczniem z niepełnosprawnością wzroku stosują głównie metody oparte na bardziej rozwiniętych zmysłach, tj. słuchu i dotyku. Przykładem tego typu metody może być pogadanka, czy dyskusja. Równie często stosowaną przez nauczycieli metodą pracy z uczniem jest dodatkowe słowne wyjaśnienie oraz werbalny opis przedmiotów lub zjawisk. Najbardziej stosowana jest demonstracja dotykowa. Można zastanawiać się, w jakim stopniu wskazane przez nauczycieli metody są deklarowane, w jakim zaś urzeczywistniane w codziennej praktyce? Jednak hipoteza głosząca, że w nauczaniu uczniów z niepełnosprawnością wzroku nauczyciele stosują wspierające metody dydaktyczne dostosowane do możliwości psychofizycznych ucznia oraz te opierające się na bardziej rozwiniętych zmysłach wychowanka zostaje potwierdzona przez otrzymane wyniki.

4. Jakie jest wyposażenie szkół w pomoce dydaktyczne dostosowane do potrzeb dzieci z niepełnosprawnością wzroku?

Dla dziecka z niepełnosprawnością wzroku nabywanie różnego rodzaju umiejętności może wiązać się z dużym wysiłkiem. Dlatego też obowiązkiem szkoły jest wyposażenie go w odpowiednie pomoce szkolne dostosowane do jego potrzeb (mapy wypukłe, kubarytmy do nauki matematyki, podręczniki w powiększonym druku, zeszyty z pogrubionymi liniami). Dzięki bogatemu i zróżnicowanemu zapleczu dostępnych pomocy dydaktycznych, nauka może być niezwykle atrakcyjna. Uatrakcyjnienie lekcji materiałami dydaktycznymi wpływa na zaangażowanie i motywację uczniów w skomplikowany proces nabywania wiedzy i umiejętności.

Niestety wyniki przeprowadzonych badań dostarczyły informacji, które wskazują na to, że w szkołach brak jest specjalnych pomocy dydaktycznych przeznaczonych dla uczniów z niepełnosprawnością wzroku, które mogłyby wpłynąć na sprawność nauczania, a zarazem uatrakcyjnić prowadzone zajęcia. W związku z tym hipoteza mówiąca, że szkoły wyposażone są w specjalne pomoce dydaktyczne przeznaczone dla uczniów z niepełnosprawnością wzroku wpływające na sprawność nauczania nie znajduje potwierdzenia.

5. Jakiego rodzaju specjalistycznym sprzętem, wspierającym pracę ucznia z niepełnosprawnością wzroku na lekcji, dysponują szkoły?

Na podstawie uzyskanych wyników badań należy stwierdzić, że prawie 70% badanych szkół nie dysponuje żadnymi pomocami optycznymi. Tylko połowa szkół z

oddziałami integracyjnymi ma na stanie podstawowy sprzęt jakim są szkła powiększające. Natomiast dwie placówki zadeklarowały, że posiadają powiększalniki telewizyjne i komputerowe.

Zauważono, że do badanych szkół uczęszczają uczniowie z niewielkim uszkodzeniem wzroku, którzy w przeważającej części nie wymagają urządzeń i pomocy wskazanych w pracy z dzieckiem niewidomym lub słabo widzącym. Jednak w razie potrzeby i w miarę dostępnych środków placówki starałyby się tego typu sprzęt zakupić. Dlatego też hipoteza stwierdzająca, iż szkoły dysponują specjalistycznym sprzętem wspierającym pracę ucznia z niepełnosprawnością wzroku na lekcji nie znajduje potwierdzenie w badaniach i zostaje zweryfikowana negatywnie.

6. Czy liczebność klas pozwala nauczycielom na stosowanie zasady indywidualnego podejścia do ucznia?

Badania wykazały, że liczebność klas ogólnodostępnych waha się od 18 do 30 dzieci. Średnia ich liczebności w porównaniu z wymogami stawianymi dla klas z oddziałami integracyjnymi jest dużo wyższa i wynosi 24,2, w tym co najwyżej 2 uczniów z niepełnosprawnością tego samego rodzaju. Zatem liczne i zróżnicowane zespoły klasowe mogą stanowić istotną przeszkodę w zaspokajaniu potrzeb ucznia, a nawet być przyczyną jego niepowodzeń szkolnych. Jeden nauczyciel w licznej klasie może nie być w stanie indywidualnie oddziaływać na wychowanków pełno i niepełnosprawnych w zakresie doboru treści, metod i form nauczania, środków kształcenia, czasu i tempa działania. Z tego względu hipoteza głosząca, że liczebność klas pozwala nauczycielom na stosowanie zasady indywidualizacji zostaje zweryfikowana negatywnie.

7. Do jakiego typu specjalistycznej opieki mają dostęp uczniowie z niepełnosprawnością wzroku?

Każde dziecko z niepełnosprawnością powinno mieć wsparcie w szkole. Dlatego też szkoły ogólnodostępne, stanowiąc jedną z form kształcenia uczniów z niepełnosprawnością wzroku, powinny udzielać tym uczniom odpowiedniej specjalistycznej pomocy. Po zapoznaniu się z wynikami badań można powiedzieć, że uczniowie na pewno nie powinni mieć trudności z dostępem do psychologa. Prawie wszystkie placówki oświadczają, że posiadają tych specjalistów i własne gabinety.

Trochę gorzej jest z dostępem do logopedy. Wprawdzie we wszystkich szkołach z oddziałami integracyjnymi tacy specjaliści są dostępni, ale już w ogólnodostępnej formie kształcenia tylko połowa szkół zapewnia dostęp do tego specjalisty. Najwięcej trudności będą mieli uczniowie z uzyskaniem pomocy tyflop pedagoga. Według zgromadzonych danych, na ogólną liczbę 33 uczniów z niepełnosprawnością wzroku, którzy kształcą się w 12 badanych szkołach, zatrudnionych jest tylko 4 tyflop pedagogów. Zatem liczba tych specjalistów wydaje się niewystarczająca. Dlatego też hipoteza stwierdzająca, że szkoły zapewniają uczniom niepełnosprawnym możliwość korzystania z opieki psychologicznej, logopedycznej i specjalnych form opieki dydaktycznej została tylko częściowo zweryfikowana pozytywnie.

8. *Czy szkoły zapewniają dzieciom z niepełnosprawnością wzroku realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego?*

Do obowiązków szkoły należy realizacja wytycznych zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego sporządzonego przez Poradnię Psychologiczno-Pedagogiczną w oparciu o indywidualne potrzeby rozwojowe, edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dziecka. Zgromadzone w trakcie badań dane pozwalają stwierdzić, że poza jednym wyjątkiem, wszystkie szkoły udzielają uczniom wsparcia w ramach rewalidacji indywidualnej. W trakcie tych zajęć nauczyciele starają się wyrównywać występujące u dzieci niedobory i korygować zaburzone funkcje. Wśród proponowanych dzieciom zajęć wymienione są: zajęcia kompensacyjno-korekcyjne, logopedia, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, terapia widzenia, orientacja przestrzenna, rehabilitacja ruchowa, socjoterapia oraz biofeedback. Hipoteza stwierdzająca, że szkoły zapewniają dzieciom z niepełnosprawnością wzroku realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego w formie indywidualnych zajęć rewalidacyjnych, znajduje potwierdzenie w badaniach i zostaje zweryfikowana pozytywnie.

9. *Jakiego rodzaju pomoce nieoptyczne ułatwiają widzenie zapewniają szkoły uczniom z niepełnosprawnością wzroku?*

Uzyskane dane statystyczne wyraźnie wskazują, że w zasadzie tylko w połowie badanych szkół uczniowie z niepełnosprawnością wzroku mogą pracować w oparciu o powiększony druk, ewentualnie pogrubioną czcionkę. W szkołach tych, uczniowie będą mieli też zapewnioną lampę odpowiednio oświetlającą miejsce pracy.

W pozostałych szkołach dba się o odpowiednie oświetlenie naturalne oraz miejsce siedzące w klasie dostosowane do potrzeb ucznia. Jednakże z uwagi na niewielką liczbę uczniów wymagających stosowania wyżej wymienionych pomocy, ich ilość i zakres wydaje się być wystarczający. Dlatego też hipoteza, która głosi, że szkoły zapewniają uczniom z niepełnosprawnością wzroku różnorodne pomoce nieoptyczne zostaje potwierdzona pozytywnie.

10. Jakiego rodzaju bariery architektoniczne napotykają w szkołach uczniowie z niepełnosprawnością wzroku?

Analiza danych wyraźnie wskazuje, że szkoły ogólnodostępne przyjmują dzieci z niepełnosprawnością wzroku bez pełnego przygotowania infrastruktury. Wiele szkół nie dysponuje odpowiednim zapleczem. Dotyczy to przede wszystkim braku udogodnień dla uczniów poruszających się na wózkach (brak windy, podjazdów, odpowiednio dostosowanej toalety, wąskie korytarze i schody). Uczniowie nie mają dostępu do sal lekcyjnych znajdujących się na różnych piętrach. Zatem hipoteza głosząca, że w szkołach uczniowie z niepełnosprawnością wzroku napotykają na różnego rodzaju bariery architektoniczne zostaje zweryfikowana pozytywnie.

11. Jakie kroki podejmuje szkoła w celu przygotowania się na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością oraz w celu eliminacji wszelkich przejawów nietolerancji wobec niego?

Szkoły podejmują różnorodne działania mające na celu kształtowanie środowiska społecznego sprzyjającego integracji uczniów. Przede wszystkim starają się stworzyć przyjazną atmosferę poprzez odpowiednie przygotowanie rówieśników do kontaktów z dziećmi niepełnosprawnymi. Prowadzone są warsztaty edukacyjne dla rodziców, pracowników szkoły oraz lekcje wychowawcze dla uczniów jako metoda zmiany postaw wobec osób niepełnosprawnych. W celu eliminacji wszelkich przejawów nietolerancji wobec osób z niepełnosprawnością, szkoły najczęściej starają się wpływać na zmianę niepożądanych postaw poprzez przeprowadzane rozmowy i spotkania z psychologiem szkolnym. W następnej kolejności starają się przeprowadzać lekcje wychowawcze przybliżające problematykę osób niepełnosprawnych oraz zajęcia integrujące rówieśników. Dobrą okazją do tego są organizowane wycieczki i festyny szkolne, a także udzielana wzajemnie pomoc

koleżeńska, dzięki której kształtowane są więzi koleżeństwa i współpartnerstwa w grupie. Wobec powyższego hipoteza stwierdzająca, że szkoły podejmują różnorodne działania mające na celu przygotowanie środowiska społecznego na przyjęcie uczniów z niepełnosprawnością oraz kształtowanie właściwych postaw wobec nich znajduje potwierdzenie i zostaje zweryfikowana pozytywnie.

12. Jakie bariery społeczne utrudniają uczniom z niepełnosprawnością wzroku uczestnictwo w życiu społecznym szkoły?

Pomimo podejmowanych w obydwu formach kształcenia działań mających na celu przygotowanie środowiska społecznego na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnościami, ciągle nie udaje się wyeliminować nieprzychylnych zachowań wobec tych osób. W trakcie badań ujawniono, że zdarzają się sytuacje, w których dzieci są wyśmiewane, przezywane, doświadczają dokuczania, przez co one i ich rodzice mogą czuć się niekomfortowo, a niekiedy bezradnie. Pocieszającym może być fakt, że zjawisko takie zgłaszane jest przez marginalną liczbę badanych. Nicco więcej, bo ponad 30% badanych sygnalizuje występujące pomiędzy uczniami konflikty i nieporozumienia o różnym podłożu, które wychowawcy starają się na bieżąco eliminować. Pomimo to zdecydowana większość dzieci przyjaźni się ze swoimi pełnosprawnymi kolegami, spędza swój wolny czas w ich towarzystwie, a nawet jest zapraszana na urodziny czy imieniny swoich kolegów. Tego rodzaju przykłady z całą pewnością świadczą o akceptacji społecznej dziecka z niepełnosprawnością w szkołach ogólnodostępnych, która według przeprowadzonych badań kształtuje się na poziomie 80%. Niewłaściwe postawy wobec rówieśników typu izolowanie od grupy, odrzucanie i nietolerancja stanowi margines. Postawiona wcześniej hipoteza zostaje zatem zweryfikowana pozytywnie, ponieważ w szkołach dzieci z niepełnosprawnością wzroku spotykają się z przejawami nietolerancji.

13. Czy stopień niepełnosprawności wzroku ma wpływ na wybór szkoły masowej/klasę integracyjnej dla dziecka?

Analiza danych dotycząca czynników mających wpływ na wybór szkoły masowej dla dziecka z niepełnosprawnością wzroku wskazuje na to, że rodzice

dokonując tego wyboru w 100% kierowali się przede wszystkim bliskością szkoły od miejsca zamieszkania. Natomiast rodzice, którzy zdecydowali się na klasę integracyjną dla swojego dziecka w pierwszej kolejności brali pod uwagę niepełnosprawność dziecka oraz możliwość wspólnej nauki ze pełnosprawnymi dziećmi.

Choć do klas ogólnodostępnych teoretycznie mogą być przyjmowane wszystkie dzieci niezależnie od stopnia ich niepełnosprawności, to w praktyce jednak stwierdza się, iż najliczniejszą grupę uczniów w tych klasach stanowią uczniowie z niepełnosprawnością wzrokową w stopniu lekkim. Świadczyć to może o tym, że stopień niepełnosprawności wzroku ma wpływ na wybór szkoły dla dziecka. Z przeprowadzonych badań wynika, że do szkoły masowej, ani do szkoły z oddziałami integracyjnymi nie uczęszcza żadne dziecko niewidome. Zatem hipoteza stwierdzająca, że stopień niepełnosprawności wzroku ma wpływ na wybór szkoły masowej/klasy integracyjnej dla dziecka zostaje zweryfikowana pozytywnie.

14. Czy szkoły spełniają oczekiwania rodziców?

Należy stwierdzić, iż dominowały opinie zadowolonych rodziców z wyboru szkoły dla swoich dzieci. Szkoła spełnia oczekiwania ponad 80% rodziców. Swoją odpowiedź rodzice uzasadniali tym, że szkoły są przyjazne dzieciom, nauczyciele kompetentni i uczynni, dzieci uczęszczają na dodatkowe zajęcia z przedmiotów, z którymi mają problemy, chętnie chodzą do szkoły i robią postępy w nauce. W związku z tym hipoteza znajduje potwierdzenie w badaniach i zostaje zweryfikowana pozytywnie.

Podsumowując powyższe rozważania i odpowiadając na problem główny niniejszej pracy dotyczący przygotowania szkół podstawowych ogólnodostępnych na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością wzroku należy uznać, że *szkoły nie do końca są przygotowane na przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością wzroku*. Można stwierdzić, iż: w badanych szkołach trudno byłoby funkcjonować dziecku w znacznym stopniu słabo widzącemu i niewidomemu. 75% badanych uważa, że stan przygotowania szkół nie jest wystarczający do efektywnego kształcenia dzieci z tego rodzaju niepełnosprawnością. Swoją opinię uzasadniają brakiem odpowiedniego wyposażenia. Szkoły nie dysponują sprzętem specjalistycznym i pomocami dydaktycznymi przystosowanymi do potrzeb tych dzieci. Brak specjalnych

pomocy dydaktycznych nie pozwala na nauczanie na takim samym poziomie, jak w przypadku uczniów pełnosprawnych. Dodatkową przeszkodą jest brak realizacji programu dla tego rodzaju uczniów, podręczników z powiększonym drukiem oraz to, że większość pracy nauczyciela opiera się na sprawnym wzroku. Niewystarczający jest zakres pomocy specjalistycznej oferowanej uczniowi, głównie z uwagi na niewielką liczbę specjalistów zatrudnionych w badanych szkołach.

Szkoły nie stwarzają warunków do nauki dla uczniów w znacznym stopniu słabo widzących i niewidzących z uwagi na małe przystosowanie pod względem zniesienia barier architektonicznych. Wiele szkół jest wielopiętrowych, w których brak jest wind do przewozu osób niepełnosprawnych, podjazdów, poręczy. Niedostateczne przystosowanie infrastruktury utrudnia poruszanie się osobom z niepełnosprawnością na terenie obiektu. Natomiast dla dzieci z niewielkim uszkodzeniem wzroku są odpowiednio przygotowane zarówno pod względem lokalowym, jak i kadrowym.

Ukazane braki powinny wyznaczać zakres koniecznych do podjęcia działań na rzecz odpowiedniego przygotowania szkoły na przyjęcie ucznia z niepełnosprawnością wzroku. Konieczne jest zatem:

- Odpowiednie przygotowanie kadry pedagogicznej do pracy z uczniami z niepełnosprawnością wzroku. Należy podjąć prace nad koncepcją kształcenia nauczycieli, która w swym założeniu ujmowałaby aspekt rozwiązań metodycznych, które integrowałyby metody i formy pracy specyficzne dla różnych subdyscyplin pedagogiki specjalnej np. tyflopedagogiki (Zielińska, 2011).
- Wskazane byłoby większe zrozumienie problemów dziecka z niepełnosprawnością wzroku i zwiększenie funduszy na zakup odpowiednich środków dydaktycznych. Efektywna praca ucznia z niepełnosprawnością wzrokową w szkole powinna sprowadzać się do możliwie najlepszego wyposażenia go w pomoce szkolne umożliwiając mu w ten sposób pełne uczestnictwo w procesie uczenia się. W ten sposób dziecko niepełnosprawne będzie mogło korzystać z lekcji w podobnym stopniu, co dziecko pełnosprawne. Dla nauczyciela spowoduje ograniczenie trudności w przekazywaniu dzieciom niektórych treści i zarazem uczyni proces

dydaktyczny bardziej efektywnym niż obecnie.

- Wydaje się istotnym zatrudnienie większej liczby specjalistów mogących wesprzeć zarówno nauczycieli, jak i uczniów.
- Wskazana byłaby współpraca szkoły z innymi placówkami takimi jak szkoła specjalna, mającymi w tej dziedzinie większe doświadczenie i kompetencje. Zatrudnieni tam specjaliści posiadają niezbędną wiedzę i umiejętności, których niejednokrotnie brak jest pedagogom szkół ogólnodostępnych. Powinni oni wymieniać się swoimi doświadczeniami, co najlepiej zabezpieczy potrzeby dzieci z niepełnosprawnościami. Specjaliści ci posiadający wieloletnią praktykę zawodową w pracy z uczniem niepełnosprawnym, mogliby wspierać nauczycieli szkół ogólnodostępnych przy adaptowaniu programów dla konkretnych uczniów, czy też opracowywać różnorodne pomoce dydaktyczne pożądane do pracy z uczniem.
- Ważnym byłoby również, by każdy uczeń mógł wynieść ze szkoły umiejętność życzliwego spojrzenia na drugiego człowieka, życzliwej postawy i tolerancji wobec innych, gotowość do pomocy i współczucia. Ogromne zadanie stoi przed rodzicami, którzy powinni wesprzeć szkołę w tych działaniach przekazując odpowiednie, społecznie akceptowane wartości. Kształtowanie właściwych postaw wobec osób niepełnosprawnych jest podstawowym warunkiem do właściwie pojętej integracji.

References

- [1] Adamowicz-Hummel A., *Posługiwanie się wzrokiem przez dzieci słabo widzące*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, (red.) S. Jakubowski, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001.
- [2] Barraga N. C. *Program rozwijania umiejętności posługiwania się wzrokiem, Część III, Materiały źródłowe na temat słabo widzących*, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 1997.
- [3] Bąbka J., *Psychospołeczne aspekty efektywności edukacji dzieci w systemie integracyjnym*, [w:] *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i integracjach społecznych*, (red.) Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowolska, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- [4] Brzostek J., *Wybrane zagadnienia dydaktyczne w nauczaniu geografii dzieci niewidomych*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, (red.) S. Jakubowski, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001.

- [5] Jakubowski S., *Pomoce dydaktyczne i środki techniczne przydatne w nauczaniu dzieci z uszkodzonym wzrokiem*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, (red.) S. Jakubowski, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001.
- [6] Maciarz A., *Uczniowie niepełnosprawni w szkole powszechnej. Poradnik dla nauczycieli*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.
- [7] Majewski T., *Tyflopsychologia rozwojowa (Psychologia dzieci niewidomych i słabowidzących)*, Redakcja Wydawnictw Tyflogicznych PZN, Warszawa 2002.
- [8] Majewski T., *Dzieci z uszkodzonym wzrokiem i ich edukacja*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, (red.) S. Jakubowski, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001.
- [9] Modrzejewski, M., Olszewski, E., Stręk, P., Wszolek, W., Zielińska, J. (1998). Effectiveness of classical chordectomy in the treatment of cancer of the glottis. *Auris Nasus Larynx*, 25(1), 59-66.
- [10] Palak Z., *Uczniowie niewidomi i słabo widzący w szkołach ogólnodostępnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- [11] Szumski G., *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych. Sens i granice zmiany edukacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- [12] Zawadzka-Bartnik E., *Nauczyciel języków obcych i jego niepełnosprawni uczniowie (z zaburzeniami i dysfunkcjami)*, Oficyna Wydawnicza "Impuls", Kraków 2010.
- [13] Zielazek H., *Pismo brajla i rysunek wypukły w nauczaniu dzieci niewidomych*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, (red.) S. Jakubowski, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001.
- [14] Zielińska J., *Internet jako medium wspierające rodzinę dziecka niepełnosprawnego*, Kraków 2011.
- [15] Zielińska J., *Edukacja dzieci z uszkodzeniem słuchu w społeczeństwie informacyjnym*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- [17] Zielińska J., *Komputer w rozwoju sprawności komunikacyjnej dzieci niesłyszących*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005.
- [18] <http://bip.men.gov.pl> (Dz. U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490)
- [19] <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090560458> (Dz. U. z 2009 r. Nr 56, poz. 458, Art. 14, ust. 1a i 3a)
- [20] http://www.money.pl/podatki/akty_prawne/obwieszczenie:marszalka:sejmu:rzeczypospolitej:polski_ej.dziennik.ustaw.2004.256.2572.html (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572)
- [21] <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20020150142> (Dz. U. z 2002 r. Nr 15, poz. 142)